

KLÂSİK TÜRK ŞİİRİNDE ANNE İMAJININ ELE ALINIŞ ŞEKİLLERİ

Sevda ÇAVDAR*

Özet

Klâsik Türk şiiri, imaj dünyası bakımından geniş bir içeriğe sahiptir. Şâirler, birçok imajı, mazmunu ve imgeyi şiirlerinde ustalıkla işlemişlerdir. Anne imajı da bunlardan biridir. Zengin hayâl dünyasına sahip klâsik Türk şâirleri, annelerini de şiirlerine en güzel şekilde yansıtmayı başarmışlar; kimi zaman anne sevgisini anlatan şiirler yazmışlar, kimi zaman da sevgili/aşk gibi kavramları anne imajıyla ilişkilendirmişlerdir. Bu çalışmada klâsik Türk şiirinde anne imajının ele alınış şekilleri gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Klâsik Türk şiiri, imaj dünyası, anne.

THE FORMS OF DEALING WITH MOTHER IMAGE IN CLASSICAL TURKISH POETRY

Abstract

Classical Turkish poetry has got a wide content from the point of view of image world. Poets skillfully worked many images, imageries and public opinions. One of them is mother image. Classical Turkish poets who have got rich dream world achieved reflecting mother image to their poems by the most beautiful way; sometimes they wrote poems expressing mother love, sometimes they identified with mother image to the concepts of love/lover. In this work it was studied to be shown the forms of dealing with mother image in classical Turkish poetry.

Keywords: Classical Turkish poetry, image world, mother.

Giriş

Her birey gibi şâirler de bir anneden doğar, dünyaya ilk gelişlerinde içlerinde anne sevgisi taşırlar. Onların da hayata ilk adım atışlarında, dünyayı tanımalarında ilk eğitmenleri anneleridir. Herkesin hayatında olduğu gibi şâirlerin hayatında da annelerinin yeri çok farklı ve müstesnâdır. Anne sevgisinin şiirlere konu edilmesi, modern Türk edebiyatıyla birlikte daha

* Bartın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, yüksek lisans öğrencisi.

somut hale gelir. Tanzimat edebiyatıyla birlikte şâirler, annelerini dizelerinde etkin bir şekilde anlatmaya başlamışlar, bu kutsal varlığın şiirleştirilmesinde hünelerlerini ustaca göstermişlerdir. Ahmet Hâşim, Yahya Kemal ve Sezai Karakoç anne sevgisini dizelerinde sık sık işleyen en önemli üç şâirdir. Özellikle Ahmet Hâşim, annesini küçük yaşta kaybetmenin verdiği teessürle şiirlerinde anne tipini idealize etmekten kaçınmamıştır. Annesinin ölümü onda derin izler bırakmıştır. 12 dizelik bir şiir olan *Şi'r-i Kâmer*, anne temalı eserlerindedir.¹ Yahya Kemal de annesini erken kaybeden şâirlerdendir. Bu acı, şiirlerinde hep yer edinmiştir. Annesinin ölümü üzerinden elli dokuz yıl geçmesine rağmen şâir, o acıyı ilk günkü gibi hissetmiş ve annesi için şu şiiri yazmıştır:

*Annemin na'sını gördümdü;
Bakıyorken bana sâbit ve donuk gözlerle.
Acıdan çıldıracaktım.
Aradan elli dokuz yıl geçti.
Âh o sâbit bakış el'an yaradır kalbimde.
O yaşarken o semâvî, o gülümser gözler
Ne kadar engin ufuklardı bana;
Teneşir tahtası üstünde o gün,
Bakmaz olmuşlar artık bu bizim dünyaya²*

Sezai Karakoç, İkinci Yeni şiirinin manifestosu niteliğindeki *Balkon* şiiri başta olmak üzere birçok şiirinde anne imgesini sıklıkla kullanmış, ideal anne tipi üzerinde durmuştur.³

Modernleşme ile birlikte, özellikle Cumhuriyet dönemi sonrasında anne imajının şiire yansıtılmasını pek çok şiir üzerinde görmek mümkündür. Bununla beraber anne imajı modern dönemden önce de şiirin bir parçası olmuştur. Altı asırlık seyri içerisinde klâsik Türk şiirinde anne imajı; bazen

¹ Hülya Yayla Tosun, "Cumhuriyet Dönemi Şiirinde Anne", Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Edirne, 2009, s. 185.

² Melih Erzen, "Yahyâ Kemal ve Ahmet Hâşim'de Anne İmajı", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 35, s. 63.

³ Hüseyin Yaşar, "Sezai Karakoç'un Medeniyet Tasavvurunda Anne", *Turkish Studies*, cilt 7, s. 3218.

bir teşbih unsuru olarak, bazen şâirin tasavvur dünyasında bir imge şeklinde, bazen de şâirlerin annelerine yazdıkları müstakil şiirlerde okuyucunun karşısına çıkar.

1. Klâsik Türk Şiirinde Anne İmajının Ele Alınış Şekilleri

Altı asrı geçkin hayat serüveninde klâsik Türk şiirinin mimarları olan şâirler, kütüphaneler dolusu eserler oluşturmuş, şiirlerinde aşkı ve dünyayı en güzel şekilde tarif etmişlerdir. Kimi zaman beşeri aşkı anlatmışlar, kimi zaman da ilâhî aşkı tanımlayıp sevgiliyi betimlemişlerdir. Bazen sultanlara methiyeler düzmüş, bazen de kendilerini şiir kimliğinde okuyucunun dikkatine sunmuşlardır. Çoğu gazel ve kasidede bir memdûhu tasvir etmiş, söz konusu memdûhu tüm özellikleriyle, sözle resmetmişlerdir. İşte bu memdûh kimi zaman şâirlerin anneleri olarak karşımıza çıkar.

Klâsik Türk şiirinde anne kavramını karşılamak üzere genellikle “mâder, vâlîde, ümm, ana/ane” sözcükleri kullanılır. “Mâder” dilimize Farsçadan geçmiş olup sözlük anlamı “anne”dir.⁴ Klâsik şiirde anne anlamını karşılayan temel kullanımlardandır. Arapça bir sözcük olan “vâlîde” kelimesinin sözlük anlamı ise “doğuran, ana”dır.⁵ Genelde klâsik Türk şâirleri, kasidelerin methiye bölümlerinde, dönemin vâlîde sultanlarına yazdıkları şiirlerde bu sözcüğü kullanırlar. “Ümm” sözcüğü de Arapça bir kelime olup temel anlamı “anne”; diğer anlamları “yol, kaynak, çıkış noktası”dır.⁶ Beyitlerde sözcüğün yan anlamları daha çok kullanılır. Bu sözcüklerin yanında bir de “dâye” sözcüğü vardır. “Dâye”nin temel anlamı “anne” olmasa da anne kavramını karşılamak üzere kullanılan bir kelimedir.

“Dâye” kelimesi Farsça kökenli bir sözcük olup sözlük anlamı “sütüne, çocuğa bakan dadı”dır.⁷ Ancak bazı şiirlerde bu kelimenin biyolojik anne anlamında da kullanıldığı görülür. Örneğin,

Tıfl-ı bî-dâye-i dil giryenin artırmadadır

‘Âleme geldigine oldu peşmân aklar⁸

⁴ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügât*, Aydın Kitabevi, Ankara, 2013, s. 644.

⁵ Ferit Devellioğlu, age, s. 1324.

⁶ Ferit Devellioğlu, age, s. 1313.

⁷ Ferit Devellioğlu, age, s. 192.

⁸ Ahmet Yenikale, *Sünbül-zâde Vehbî Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Tarihi: 07.11.16, www.kulturturizm.gov.tr s. 192.

beytinde geçen “tıfl-ı bî-dâye” sözü “dadısı olmayan çocuk” olarak alınır. Beyit, “Dadısı olmayan çocuk gibi yüreğim, gözyaşını artırmaktadır, dünyaya geldiğine pişman olup ağlar.” şeklinde nesre çevrilebilir. Bununla birlikte anlamın üzerinde biraz düşünülecek olursa, bir çocuğa en yakın kişi onun annesidir. Dadısız çocuklardan ziyade annesini kaybeden çocuklar dünyaya geldiklerine pişman olmuşçasına ağlar. Dolayısıyla beyitten hareketle “dâye” kelimesinin anne kavramını da karşıladığı sonucuna ulaşılabilir.

Bursalı Rahmî'nin şu beytinde “dâye”den kastedilen dadıdan daha çok bir annedir:

Senün gibi togurmaz tıfl-ı nûrânî zen-i eyyâm

Kamer dâye olup sandûka-i çarh olsa gehvâre⁹

Beyit, “Ay anne, gökyüzü beşik de olsa, zamane kadınları senin gibi nur yüzlü bir çocuk doğuramaz.” şeklinde nesre çevrildiğinde beyitteki “dâye” sözcüğünün bakıcılık, dadılık anlamından çok doğurganlık vasfı ile mecaza konu olduğu görülür.

17. yy. şâirlerinden Beyânî'nin

Gülşene böyle zîb ü fer vermez idi dem-i bahâr

Tıfl-ı çemenzâra sehâb olmasa dâye-i şeref¹⁰

beytinde de “dâye” kelimesi biyolojik anne anlamını karşılar. Beytin çevirisi şu şekildedir: “Annenin şerefi (yüceliği) çocuğun bahçesine bulut olup yağmasa, bahar vakti (*baharın nefesi*), gül bahçesine böyle süs ve parlaklık ver(e)mezdi.” Mecazlı bir anlatımın hâkim olduğu beyitte “anadan doğma” özellikler olmasa, sonradan birtakım müdahaleler sonucu kişiliğin güzel ve olumlu yönde değiştirilemeyeceği anlatılmak istenmiştir.

Buradan özetle denilebilir ki, “dâye” sözcüğünün sözlük anlamı “sütanne, bakıcı” olsa da, metinlerde bazen “biyolojik anne” anlamında kullanılabilir. Günümüzde Kürt dilinde de hâlâ kullanılan “dâye” kelimesi, Kürt kültüründe sütanne ya da bakıcıyı değil, biyolojik anne kavramını

⁹ Bursalı Rahmî ve Dîvânı, Haz: Mustafa Erdoğan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Tarihi: 07.11.16, www.kulturturizm.gov.tr s. 425.

¹⁰ Fatih Başpınar, Beyânî Dîvânı (İnceleme-Metin), Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul, 2008, s. 311.

karşılmaktadır. Yazı dilinde “deyâ” şeklinde olup günlük kullanımda, halk arasında “dâye” şeklinde de kullanılır.¹¹

Klâsik Türk şiirinde anne imajı, somut olarak anneye yazılmış müstakil şiirler ve aşk-sevgili-rakîb ekseninde mecaz, teşbih ve çağrışımlar yoluyla olmak üzere başlıca iki şekilde kendini gösterir.

1.1. Annesine Müstakil Şiir Yazan Şâirler

Klâsik Türk şiirinde anne motifi daha çok soyutlama yoluyla imge olarak karşımıza çıkar. Bununla birlikte bazı şiirlerde anne motifinin bir teşbih unsuru olmayıp daha somut bir şekilde ele alındığı görülür. Bu şiirlerden bazıları şâirlerin doğrudan annelerine yazdığı şiirler olup bazılarında da anne ile ilgili türlü çağrışımlara yer verilir.

Şâirlerin doğrudan annelerine yazdıkları şiirler arasında Nedîm’in annesine yazdığı bir mezar taşı şiiri bu bağlamda söz konusu edilebilir. Abdülbâki Gölpinarlı’ya göre; Nedîm vefat edince, annesi Saliha Hatun’un kabrinin civarında bir yere defnedilmiştir. Daha sonra mezar tamir edilirken annesi Saliha Hatun’un mezarı Nedîm’in hemen yanına taşınmış, hatta ikisinin mezarı bir demir parmaklık içine alınarak her iki mezara Nedîm’e ait şu beyit yazılmıştır:

Ey Nedîm ey bülbül-i şeydâ niçin hâmûşsun

Sende evvel çok nevâlar güft ü gûlar var idi¹²

Beyitte Nedîm, bir zamanlar bülbül gibi kelâm eden kendisinin suskunluğunun sebebini sorgular. Elbette ki ölüm hâdisesinin buna sebep olduğunu bilir. Beyitte tecâhül-i ârifâne bir söyleyiş vardır. Bu beytin yazılı olduğu levha Gölpinarlı’nın iddiasına göre kayıptır.¹³ Ancak Nedîm’in annesi Saliha Hatun’un mezar taşında Nedîm’e ait olduğu bilinen şu tarih yazılıdır:

Olcak emr-i Hudâyile Nedîm-i zârın

Mâder-i müşfikası âzim-i şehrâh-ı bekâ

Gelüp iki gözüne yaş dedim târîhin

Sâlihâ kadına cây ede behiştî Mevlâ¹⁴

¹¹ Emir Cladet Bedir Han, *Kürtçe Grameri (Kurmanci Lehçesi)*, Institut Kurde de Paris, s. 113.

¹² Abdülbâki Gölpinarlı, *Nedîm Dîvânı*, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2015, s. 9.

¹³ Abdülbâki Gölpinarlı, *age*, s. 9.

¹⁴ Abdülbâki Gölpinarlı, *age*, s. 222.

Nedîm'in, annesinin ölümü üzerine yazmış olduğu bu tarihten annesine ne kadar düşkün olduğunu anlamak mümkündür. Annesini “müşfika” yani şefkatli sıfatıyla tavsif eden şâir, gözyaşları içinde Allah'a, annesini cennete koymasına için dua eder.

Nedîm'in şiirlerinde anne motifi sık sık karşımıza çıkar. O, sevgilisine seslenirken bile annesini işin içine katmayı ihmal etmez:

*İzn alup cum'a namâzına deyü mâderden
Bir gün uğrılıyalım çarh-ı sitem-perverden
Dolaşup iskeleye doğru nihân yollardan
Gidelim serv-i revânım yürü Sa'd-âbâda¹⁵*

Nedîm sevgilisine seslenir, onu *Sadabat Parkı*'nda dolaşmaya davet eder; ama onun (sevgilisinin) önce annesinden izin alması gereklidir. Bunun için annesine Cuma namazına gittiğini söyler. Hemen hemen aynı anlamsal doğrultuda olan bir başka dörtlükte ise sevgilisinin annesi, ona dışarı çıktığı için kızarsa Nedîm dayak yemeyi üstlenecektir:

*Anda idi dünkü gün hemşîre-i sa'd-ahterin
Sen de gel gâhîce hâlî kalmasın cânâ yerin
Suç benim olsun beni döğsün duyarsa mâderin
Oldu Sa'd-âbâd şimdi sevdiğim dağ üstü bâğ¹⁶*

Her iki dörtlükte de şâir, anneyi saygı duyulan, iznine başvuru, çekinilen, hatta çekinildiği için beyaz yalanlarla kandırılan bir varlık olarak aksettirmiştir.

19. yy. şâirlerinden Balıkesirli Abdülaziz Mecdî Efendi de annesinin ölümü üzerine şiir yazan şâirlerden biridir. O da tıpkı Nedîm gibi annesi ölünce büyük bir yasa bürünür, yüreğinden anne sevgisiyle kopan dizeleri kâğıda döker. Annesinin ölümü üzerine tarih yazan şâir, bu şiirde annesinin Hz. Hüseyin neslinden olduğunu belirtir. Şiirde kendisinin derin bir acı içerisinde olduğunu, mâtem elbisesi giydiğini ve bu sebepten tüm kâinatın da ağladığını anlatır:

¹⁵ *Nedîm Dîvânı*, Haz: Muhsin Macit, AKM Yayınları, Ankara, 2016, s. 246.

¹⁶ Muhsin Macit, age, s. 232.

*Hûn-ı dil-hûn-âba rîz-i çeşm-i rikkattir bugün
Her taraftan rû-nümâ âlâm-ı hasrettir bugün*

*Ben libâs-ı mâteme girdikçe ağlar kâ'inât
Ağladıkça ben cihân mağmûm-ı fitrattir bugün*

*Ben seni şâd eyledim ammâ cihân şâd etmedi
Tâli'-i ma'kûsu giryân-ı nedâmettir bugün*

*Ettin isbât-ı şeref mâder Hüseyin'in neslisin
Meşhedin 'aşr-ı Muħarremdir şehâdettir bugün*

*Kırk bir ihlâs ile bir târîh-i mühmel söyledim
Mâderin rûhu karîn-i Rabb-i 'izzettir bugün¹⁷*

Annesinin ölümü üzerine şiir yazan bir başka şâir Filibeli Vecdî'dir. Annesi, fânî dünyadan göçtüğünde arkasında gözü yaşlı, şâir bir evlat bırakmıştır. Dîvânında “vâlidem merhûm vefât itdükte” şeklindeki dipnot bilgisiyle yer alan murabba şu şekildedir:

*Bagrum kebâb oldı benüm gözyaşı akdı mül gibi
Pür-hûn surâhî gibi dil söyler zebân gul gul gibi
Hâtır perîşân târ-mâr sünbül gibi kâkül gibi
Ağlayayın bülbül gibi hiç gülmeyeyin gül gibi*

*Câm-ı şarâb-ı 'aşk ile sekrân olayın varayın
Su gibi sahrâya düşüp giryân olayın varayın
Bagrum delindi nâyveş nâlân olayın varayın
Ağlayayın bülbül gibi hiç gülmeyeyin gül gibi*

¹⁷ İbrahim Karataş, “Balıkesirli Abdülaziz Mecdî ve Divanı (İnceleme- Metin)”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Ankara, 2015, s. 112-113.

*'Aşka olayın âşinâ bilişlerümi yâd idüp
Her gice her gün her seher yüz nâle biñ feryâd idüp
Evvel bahâr olursa da âhir hazânı yâd idüp
Aglayayın bülbül gibi hiç gülmeyeyin gül gibi¹⁸*

Örnek metinden şâirin annesine olan düşkünlüğünü görmek mümkündür. Annesi bu dünyadan göçüp gidince şâir hüznün içinde bu şiiri kaleme almıştır. Bir daha hiç gülemeyeceğini, hep ağlayacağını belirten şâir, içinin yandığını ve gözyaşları içinde kaldığını söyler.

Bilindiği üzere klâsik Türk edebiyatı, İslâm medeniyeti dairesinde Arap ve İran edebiyatları ile ilişkilidir. Mazmun, nazım şekli, vezin gibi anlamsal ve biçimsel birçok özellik bu edebiyatlarda ortaktır. Bu bağlamda evrensel bir tema olan anne sevgisinin klâsik Türk şiirinde olduğu gibi İran şiirinde de işlendiği görülür. İran sahasından Pervîn-i İ'tisâmî, şiirlerinde anneden en çok bahseden şâirlerden biridir. O, toplumların eğitilmesinde en önemli rolün anneye ait olduğunu düşünür. Dîvânında anne ile ilgili birçok şiir bulunur, bir örnek olarak şu dizeler gösterilebilir:

*Annem, zamandan kalan cevherimdi
Dünya kargası çaldı cevherimi¹⁹*

Annesini kaybeden küçük bir kızın dilinden yazılmış bir şiirde geçen bu sözler, anne sevgisini ve anne yokluğunun insanda oluşturduğu boşluğu özetler niteliktedir. Anne, bir cevher olarak nitelendirilir ve kargaya benzetilen dünya (felek), küçük kızın annesini elinden çekip almıştır.

1.2. Aşk- Sevgili-Rakîb Ekseninde Anne İmajı

Klâsik Türk şiirinin en temel konusu aşk ve sevgilidir. Bu doğrultuda anne kavramının kimi zaman sevgili veya aşk kavramlarıyla ilişkilendirildiği görülür. Örneğin, Şeyhülislâm Yahyâ'nın

¹⁸ *Filibeli Vecdî ve Dîvân'ı (Metin-Dizin)*, Haz: Hasan Kavruk, Bahir Selçuk, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Tarihi: 7.11.16, www.kulturturizm.gov.tr, s. 86.

¹⁹ Osman Aslanoğlu, "Pervîn-i İ'tisâmî Divanı'nın Tahlili", Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Erzurum, 2014, s.321.

Dilden geçen ol şâhı der-âgûşdur ammâ

Dâmânına sarılmadur ancak gelen elden²⁰

beytinde anlatılmak istenen şudur: Şâirin gönlünden geçen, memdûhu kucaklamak, ona sarılmak olsa da elinden ancak sevgilinin eteğine sarılmak gelir. Küçük bir çocuk, annesinden bir şeyler istediğinde veya annesinin kucağına çıkmak istediğinde emeline ulaşamayınca annesinin eteğini tutup çekiştirir. Beyitte de tıpkı bu hadiseye benzer bir çağrışım vardır. Şeyhülislam Yahyâ, şu beytinde de aşkı, yavrusuna süt veren bir anneye benzetir:

Hezâr şîri bu deştün zebûn-ı pençesidür

Ne şîr virdi ‘aceb tıfl-ı câna dâye-i ‘aşk²¹

Beyitte tamamen mecazlı bir anlatım söz konusudur. Yavru aslana süt veren, onu büyüten bir annesi vardır. Aşk da, âşıkları güçlü kılmak için, yavrusuna süt veren anne gibi âşıkları besler, onlara can verir.

Kadı Burhaneddin,

‘Aklum ki pîr idi uş tıfl oldu la’lün ile

Elbette emmeg isder her tıfl-ı gahvâre²²

beytinde aşk temasını, çocuk ve anne kavramları ile ilişkili olarak ele alır. Beytin çevirisi şu şekildedir. “Pîr gibi aklım varken dudağın (hayali) ile çocuk gibi oldum (çocuğa döndüm). Elbette her beşik çocuğu, emmeyi ister.” İlk bakışta beyitten anlaşılan, şâirin, sevgilinin dudaklarını öpme arzusudur. Ancak “beşikteki çocuğun emme isteği” imgesinden anne-çocuk ilişkisine değinildiği görülür. Beşikteki çocuğun annesini emmek istemesi gibi şâir de, sevgilinin dudaklarını emmek ister. Beyitte, şâirin kendisini “çocuklaşmış” olarak tanımladığı görülür.

Sünbülzâde Vehbî’nin şiirleri, günlük hayatı ve toplumsal olayları yansıtmaları bakımından önemlidir. Şiirlerinde yerel kullanımlara fazlaca yer veren Vehbî, anne kavramını bir imge olarak şiirlerinde zaman zaman işlemiştir:

²⁰ Şeyhülislam Yahyâ *Dîvânı*, Haz: Hasan Kavruk, MEB Yayınları, Ankara, 2001, s. 304.

²¹ Hasan Kavruk, age, s. 207.

²² *Kadı Burhaneddin Divanı*, Haz: Muharrem Ergin, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1980, s. 278.

Leb ü pistânçelerin emmek için girye edip

Tıfl-ı bî-dâye-i tab'im şeker ü şîr ister²³

beytinde annesi olmayan çocukların annelerini emmek için ağlamaları olayına atıfta bulunan şâir, kendisini de o çocuklara benzetir. Yetim çocukların şeker ve süt isterken ağlaması gibi şâir de sevgilinin dudaklarını ve göğsünü emmek için ağlamaktadır. Sünbülzâde Vehbî'nin bir başka beytinde,

Kucağımdan kim alır âh o tıfl-ı nâzı

Çıksa bir kerre hele dâyenin âgûşundan²⁴

dizeleriyle sevgili, nazlı bir çocuğa benzetilir. Şâir, o nazlı çocuğun anne kucağından çıkması yani büyümesini arzular. Beyitte geçen anne kucağı; sevgiyi, sığınağı ve sahiplenmeyi ifade eder, annelerin çocuklarını bağrına basıp tüm kötülüklerden koruması hadisesini akıllara getirir.

Bâkî, şiirlerinde tıpkı Sünbülzâde gibi toplumu yansıtan şâirlerdendir. Yaşama zevki ve eğlenceye düşkünlüğü ile bilinen şâir, şiirlerinde bazen sevgiliyi nazlı bir çocuğa benzetir, küçük bir çocukla annesi arasındaki ilişki bağlamında sevgiliyi tavsif eder.

Tıfl iken dâyesi kucağında

Gül idi kopmaduk budağında²⁵

beytinde olduğu gibi sevgiliyi anne-çocuk ilişkisi bağlamında ele alır, annesi tarafından nasıl korunup kollandığına dâir imâlarda bulunur. Beyitte şâir, anne/sütanne kucağındaki çocuğu, daha dalından kopmamış bir güle benzetir. Bâkî,

Tıfldur pend-i peder dinlemez ol mâh dahi

Şîr-i mâder yirine içmege kanum özenür²⁶

beytinde sevgiliyi baba nasihati dinlemeyen bir çocuğa benzetir. Beyitte, sevgilinin anne sütü içmek yerine âşığın kanını içmek istemesi söz konusu edilerek sevgilinin zalim olup âşığa eziyet etmesi vurgulanır.

²³ Ahmet Yenikale, age, s. 399.

²⁴ Ahmet Yenikale, age, s. 479.

²⁵ *Bâkî Divânı*, Haz: Sabahattin Küçük, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, s. 424.

²⁶ Sabahattin Küçük, age, s. 107.

Bazı şiirlerde anne/baba kavramları rakîb olarak karşımıza çıkar. Kimi zaman da şâirlerin annelerini, babalarından üstün tuttıkları ya da babalarını kıskandıkları görülür. Bu bağlamda Enderunlu Vâsıf'ın bir şiiri ele alınabilir. Enderunlu Vâsıf'ın şiirleri, şâirin yaşadığı topluma ayna tutar. Klâsik Türk şiirinin son demlerine yakın bir tarihte yaşamış olan şâirin bir tahmisinde anne, şiirin öznesi durumundadır. Bir tiyatro oyunu şeklinde yazılmış bu şiir, bir annenin kızıyla diyaloglarından oluşur. “*Tahmîs bâ-ıstılâh-ı zenân der vâdî-i nush u pend ez-dehân- vâlide*” ve “*Cevâb-nâme-i pesendîde ez-dehân-ı duhter-i zîbende güher*” isimlerinden oluşan bu iki bölümlük tahmiste anne ile kız arasındaki bütün ilişkiler ortaya konur.

*Kız dinle nush u pendimi kavlınde sâdık ol
Gözle rızâ-yı kaynanayı kul halayık ol
Kim der sana ki çamura var bulâşık ol
Ne kesret ile zâhide ne pek de açık ol
Olma sokak süpürgesi kadın kadıncık ol²⁷*

şeklinde başlayan şiirde bir anne, kızını karşısına alır ve ona nasihatlerde bulunur. Kızının iyi bir evlilik yapmasını dileyen anne, kızına, evlendiği zaman kaynanasının rızasını gözetmesini ve kocasının sözünden çıkmamasını tembihler. Aynı zamanda kendisini ağırdan satması gerektiğini, her gördüğü erkekle samimi olmamasını söyler. Annenin tembihlerine pek kulak asacak gibi görünmeyen kızı, annesine karşı gelir ve onun sözlerinin kendisine lazım olmadığını, bir an önce evlenmek istediğini belirtir:

*Sözün tutarsam ey bunamış gel yetişmeyim
Sen yat babamla her gice de ben sevişmeyim
Bir dahı ben de nafîle matbahda pişmeyim
Bir bildiğime uğramayım hiç alışmayım
On beş yaşında kendime bir oynaş arayım*

*İkide birde der sana kız görünür kocan
Çığlıkçı olma hasba götüresi afacan
Kocan da sen de ilâhi kuruyup olun koçan*

²⁷ Enderunlu Vâsıf Divânı, Haz: Raşan Gürel, Kitabevi Matbaacılık, İstanbul, 1999, s. 537.

Çıkıp sokağa tende iken bu hâsılı cân

On beş yaşında iken kendime bir oynaş arayım²⁸

Kızın cevabının geneli, yukarıdaki gibi isyankâr mahiyettedir. Kız, annesinin dediklerine pek önem vermez. Yaşı geçmeden, kendi sevdiği biriyle evlenmek niyetindedir.

Burada bir husus dikkat çekicidir: “Sen yat babamla her gice de ben sevişmeyim.” cümlesinden kızın annesini kıskandığı sonucuna varılabilir. Bu da bizi Elektra kompleksine götürür. Freud’un ortaya attığı bu kuramın en basit tanımı; kız çocuklarının babalarına ilgi duyup annelerini kıskanması, annelerinin yerine geçme arzusudur. Bu bağlamda Özer Şenödeyici’nin makalesi²⁹, klâsik Türk şiirindeki rakîbe, Oedipus kompleksi bağlamında bakışı anlatan bir çalışmadır. Divan şâirlerinin genel olarak cinsiyetlerinin erkek olması sebebiyle, Elektra kompleksinin tersi olan, yani erkek çocuklarının annelerine ilgi duyup babalarını kıskanması anlamındaki Oedipus kompleksi, bu makalede ele alınmıştır. Bu bağlamda, divan şâirlerinin bazen babalarına karşı bir husûmet besledikleri görülür. Nef’î’nin bir beyti buna örnektir:

Ki hân sevâba girüp ger babanı katl itse

Du’â iderdi felekten ferîsteler Hâna³⁰

Şâir beyitte, babası hân tarafından öldürülse meleklerin hâna dua edeceğini ve hânın sevaba gireceğini söyler. Babası için yazdığı şiirini Sihâm-ı Kazâ’sına alan şâir, babasını baş belası olarak görür. Şiirin tamamını okuduğumuzda, Nef’î’nin babasına karşı büyük kin beslediğini görüyoruz. Bu kinin altında yatan sebep mevcut bilgiler ışığında bilinmemektedir. Bu gizli öfkenin sebebinin, onun babasını bir rakîb olarak görmesi olduğu düşünülebilir.

Klâsik Türk şiirindeki sevgilinin rakîbe boyun eğip onun sözünden çıkmaması, ataerkil toplumumuzda annenin babadan çekinmesi ve korkmasını andırır.³¹ Bu bağlamda bazı beyitlerde rakîbin (baba) sevgili

²⁸ Raşan Gürel, age, s. 542.

²⁹ Özer Şenödeyici, “Oedipus Kompleksi Bağlamında Divan Şiirinde Âşık-Mâşuk-Rakîb İlişkisine Bakış”, *Gazi Türkiyat*, Cilt 11, s. 79-91.

³⁰ Özer Şenödeyici, agm, s. 82.

³¹ Özer Şenödeyici, agm, s. 85.

(anne) üzerinde hâkimiyet kurduğu, bu durumun âşıkları çileden çıkardığı görülür:

Uyup sözine rakîbün benümle söyleşmez

O serv-kâmet ile söyleşem kıyâmetde³²

beytinde şâir, rakîbin sözüne uyup kendisine yüz çeviren bir sevgiliden bahseder. Âşık öyle umutsuzdur ki, sevgiliye ancak kıyamette kavuşacağına inanır. Sevgilinin rakîbin sözüne kayıtsız kalmaması ya da kalamaması, dominant bir babanın anne üzerindeki baskısını akıllara getirir.

Kıldı rakîbi maksim-i hüsnünde hissemend

Sehm-i cefâ mıdır düşen ancak hemân bana³³

Burada da şâir, rakîbin sevgilinin güzelliğinden pay sahibi olmasından şikâyetçidir. Rakîb ve sevgili böyle hemhâl iken, yani sevgili rakîbi kendine böyle yakın tutarken âşığa düşen, korku içinde beklemektir. Yine sevgili ve rakîbin yakınlıkları ve âşığın korku içinde olması, babadan korkan bir çocuğu akıllara getirir.

Âşık Çelebi'nin;

Peder har olsa dem urur şerefde mâderden

Ki at tayısı olmak ile fahr ider ester³⁴

beytinde katırın, babası eşekle değil de annesi atın şerefiyle övündüğü dile getirilir. Dolayısıyla beyte göre, güzel olan yani anne övünç kaynağıdır. Mecazlı bir anlatım içerisinde beyitte, anne-baba-çocuk üçlemesini görmek mümkündür.

SONUÇ

Ataerkil bir toplum olan Türk toplumunda bazen, kadının annelik vasfının, erkeğin babalık itibarının önüne geçtiği görülür. Bu da annenin dinimizde kutsal bir varlık olarak gösterilmesinin bir sonucudur. Türk toplumunda Eski Türklerden bu yana ana hakkı ile Tanrı hakkı bir tutulmuş, anne kutsal ve saygıdeğer bir varlık olarak her zaman baş tacı edilmiştir. Bu vesileyle anne imajı, edebi eserlerde de her zaman yerini bulan bir imajdır.

³² Hasan Kavruk, age, s. 399.

³³ Ahmet Yenikale, age, s. 353.

³⁴ *Âşık Çelebi Dîvânı*, Haz: Filiz Kılıç, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Tarihi: 04.11.2016, www.kulturturizm.gov.tr. s. 66.

Klâsik Türk şiirinin uzun yıllar süren yaşam serüveni düşünüldüğünde; şiirlerde birçok imaj, mazmun ve motif ele alınır. Anne imajı da bunlardan biridir. Şâirlerin annelerine yazdıkları müstakil şiirler dışında teşbih unsuru olarak da başvuru alan anne imajı, bazen sevgili, aşk, rakîb unsurlarıyla ilişkilendirilerek kullanılır. Sonuç olarak; birçok imajın okuyucuya yansıtıldığı klâsik Türk şiirinde anne imajı, bazen şiirlerin öznesi olarak bazen de bir teşbih vasıtasıyla şiirleri süslemeyi başarmıştır.

KAYNAKÇA

Aslanoğlu, Osman, “Pervîn-i İ'tisâmî Divanı'nın Tahlili”, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2014.

Başpınar, Fatih, “Beyânî Dîvânı (İnceleme-Metin)”, Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2008.

Bedirhan, Emir Cladet, *Kürtçe Grameri (Kurmanci Lehçesi)*, Institut Kurde de Paris. Ty.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügât*, Ankara: Aydın Kitabevi, 2013.

Erdoğan, Mustafa, *Bursalı Rahmî ve Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Tarihi: 20.11.2016, www.kulturturizm.gov.tr.

Ergin, Muharrem, *Kadı Burhaneddin Divanı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., 1980.

Erzen, Melih, “Yahya Kemal ve Ahmet Hâşim’de Anne İmajı”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 35, s. 55-80.

Gölpınarlı, Abdülbaki, *Nedîm Divanı*, İstanbul: İnkılap Yay., 2015.

Gürel, Rahşan, *Enderunlu Vâsıf Divanı*, İstanbul: Kitabevi Matbaacılık, 1999.

Karataş, İbrahim, “Balıkesirli Abdülaziz Mecdî ve Divanı (İnceleme-Metin)”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, 2015.

Kavruk, Hasan, *Şeyhülislam Yahyâ Dîvânı*, Ankara: MEB Yay., 2001.

_____, Bahir Selçuk, *Filibeli Vecdî ve Dîvân'ı (Metin-Dizin)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Tarihi: 07.11.16, www.kulturturizm.gov.tr.

Kılıç, Filiz, *Âşık Çelebi Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Tarihi: 04.11.2016, www.kulturturizm.gov.tr.

Küçük, Sabahattin, *Bâkî Dîvânı*, Ankara: Kültür ve Turizm Yay., 1988.

Macit, Muhsin, *Nedîm Dîvânı*, Ankara: AKM Yay., 2016.

Şenödeyici, Özer, “Oedipus Kompleksi Bağlamında Divan Şiirinde Âşık-Mâşuk-Rakîb İlişkinine Bakış”, Gazi Türkiyat, Cilt 11, s. 79-91.

Tosun, Hülya Yayla, “Cumhuriyet Dönemi Şiirinde Anne”, Yüksek Lisans Tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi, 2009.

Yenikale, Ahmet, *Sünbül-zâde Vehbî Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim Tarihi: 07.11.16, www.kulturturizm.gov.tr.

Yaşar, Hüseyin, “Sezai Karakoç’un Medeniyet Tasavvurunda Anne”, *Turkish Studies*, Cilt 7, s. 3215-3234.

İnternet Kaynakları

<http://www.ekitap.kulturturizm.gov.tr>.

<http://www.tdk.gov.tr>.

<http://www.osmanlicaturkce.com>

<http://www.kubbealtilugati.com>

